

Fanonilainen väkivallan käsite freireläisen pedagogiikan silmin

Maija Jones

TIIVISTELMÄ

■ Keskustelu rodullisesta eriarvoisuudesta on ollut usein esillä akateemisessa tutkimuksessa viime vuosina. Suomessa tutkimus on muun muassa tarkastellut rasis- tisten historioiden vaikutusta nykypäivän yhteiskunnallisiin rakenteisiin, jotka syr- jivät marginalisoituja vähemmistöjä. Kasvatusalalla on kuitenkin tuotettu suhteel- lisen vähän tietoa valkoisen normatiivisuuden roolista ja sen merkityksestä toiseut- tavien rakenteiden ylläpitämisessä oppimisympäristöissä. Tämä katsaus kutsuu lu- kijaa tunnistamaan rasismien strategisena epistemologiana, jonka avulla legitimoi- daan valkoista ylemmyyttä, sekä pohtimaan yhdenvertaisia pedagogisia ratkai- suja. Tutkimalla Franz Fanonin teosta *Sorron Yöstä* (alkuperäisteos 1961) sekä Paulo Freiren teosta *Sorrettujen pedagogiikka* (alkuperäisteos 1968) antirasistisesta näkö- kulmasta pyrin havainnoimaan, minkälaisia työkaluja nämä teokset antavat antira- sismipedagogiikalle Suomessa. Katsauksessa tarkastellaan Fanonin ja Freiren käsi- tyksiä inhimillisyydestä ja Fanonin teoriaa väkivallan dialektisesta luonteesta. Sen jäl- keen niitä sovelletaan freireläiseen praksikseen valkoisen normatiivisuuden haasta- misessa.

Avainsanat: *inhimillisuus, (de)kolonisaatio, praksis, antirasismipedagogiikka, yh- denvertaisuus*

FANONIAN VIOLENCE THROUGH THE EYES OF FREIREAN PEDAGOGY

ABSTRACT

■ Conversations around racial equity in Finland are beginning to emerge in academic research, including how racist histories have contributed to today's discriminatory social structures. However, in relation to educational studies, there has been little contemplation on how idealisation of white normativity continues to produce Otherness in educational settings. The aim of this study is to invite the reader to recognise racist epistemology as a strategy which has falsely justified white supremacy, and to suggest pedagogical solutions that challenge racial inequity. More specifically, I will evaluate the theories of Franz Fanon, *The Wretched of the Earth* (published originally 1961), and Paulo Freire, *Pedagogy of the Oppressed* (published originally 1968) to explore how Fanonian concept of violence and Freirean praxis, entwined, might offer us a starting point for antiracism pedagogy in Finland.

Keywords: *humanity, (de)colonisation, praxis, antiracism pedagogy, equity*

Johdanto

Nykypäivän keskustelut rodusta, rakenteellisesta rasismista sekä valkoisuuden valta-asemasta pohjautuvat usein Franz Fanonin kirjoituksiin 1900-luvun puolivälissä. Fanonin mukaan rotu on eurooppalaisen valtaväestön kehittämä käsite, joka mahdollisti valkoisuuden valheellisen aseman ylivertaisena rotuna (Fanon 1970, 28–29). Kolonialismin aikana eurooppalaiset vahvistivat valta-asemaansa stigmatisoimalla ei-valkoiset vähempiarvoisiksi ja epäinhimillisiksi ihmisiksi. Nykyinen valkoisen normatiivisuuden käsite viittaakin valtarakenteeseen, jossa ei-valkoisia ihmisiä toiseutetaan suhteessa valtaväestöön vertaamalla heitä valkoisuuden näennäiseen ihanteellisuuteen.

Rotua kriittisesti tarkastelevalla Fanonin teoksella *Sorron yöstä* (ilmsytyi alun perin 1961) oli merkittävä vaikutus Paulo Freiren *Sorrettujen pedagogiikkaan* (ilmestyi alun perin 1968), joka edelleen mielletään yhdeksi kriittisen pedagogiikan filosofiseksi kulmakiveksi (Darder 2018, 1). Hortonin ja Freiren (1990, 36) keskusteluteoksessa Freire kertoo kirjoittaneensa uudestaan monet oman teoksensa osista luettuaan Fanonin teoksen kolonialismin epäinhimillisyydestä ja dekolonisaation teoreettisesta

prosessista. Pintapuolisesti näitä kahta teosta yhdistää kriittinen lähestymistapa sellaisten hierarkkisten valta-asemien purkamiseen, jotka ylläpitävät sortavia yhteiskunnallisia rakenteita ja ihmisryhmien eriarvoisuutta.

Tämän katsauksen tavoitteena on pohtia Fanonin väkivallan sekä Freiren pedagogisen yhteisön käsitteitä, sillä niiden näennäisen vastakohtaisuuden takana saattaakin piillä työkaluja yhdenvertaisille menetelmille. Rasismin vastainen keskustelu Suomessa on viime vuosina edennyt rasismin historian ja sen rakenteiden tiedostamiseen (ks. Alemanji & Seikkula 2018; Keskinen 2022) sekä rasismien vaikutuksen havainnointiin kouluissa, harrastuksissa ja työpaikoilla (ks. Helakorpi, Hummelstedt-Djedou, Juva & Mikander 2017; Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2020). Suomessa on kuitenkin vielä suhteellisen vähän tieteenfilosofiaan perustuvaa pohdintaa, jossa pyritään teoretisoimaan, minkälaista epistemologian muutosta antirasismipedagogiikka vaatii.

Väitöskirjassaan Aminkeng A. Alemanji (2016, 18) viittaa käsitteeseen ”*antiracism education*” (suom. antirasistinen kasvatus) painottaakseen, että antirasismista tulee merkityksellistä vasta, kun se ymmärretään kasvatuksen läpileikkaavana pedagogisena lähestymistapana sekä poliittisena kannanottona valkoisen ylivallan haastamisessa. Alemanji viittaa myös antirasismien tarkoitukseen purkaa muitakin sortojärjestelmiä, kuten sukupuoleen tai kyvykkyyteen perustuvia syrjiviä käytänteitä ja yhteiskunnallisia rakenteita (Alemanji 2016, 18). Alemanjin käsite ”*antiracism*” käännetään usein suomen kielelle adjektiivina ”antirasistinen”, kuten ilmaisuihin ”antirasistinen kasvatus” tai ”antirasistinen pedagogiikka”. Nämä ilmaisut eivät kuitenkaan painota antirasismia kokonaisvaltaisena menetelmänä, joka aktiivisesti etsii pedagogisia ratkaisuja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Jotta suomenkielinen käsite selkeämmin tunnistaisi antirasismien kasvatustieteellisen läpileikkaavana pedagogisena lähestymistapana, tämä katsaus nostaa esiin uuden suomenkielisen termin ”antirasismipedagogiikka”. Termiä käyttämällä hahmottelen uudenlaista näkemystä antirasismiin sitoutuvasta pedagogiikasta, mutta termin täsmentämiseksi ja vakiinnuttamiseksi vaaditaan sen perustojen ja ulottuvuuksien tarkempaa kirjallista tarkastelua ja pohdintaa sekä keskustelua tiedeyhteisössä.

Ensisijaisesti tässä katsauksessa pohditaan, miten Fanonin yhteiskunnallinen ja Freiren kasvatustieteellinen filosofia kietoutuvat toisiinsa ja miten näitä risteytyksiä voidaan soveltaa kasvatusalalla. Katsauksen aluksi nostan esiin, missä historiallisessa ja maantieteellisessä kontekstissa teok-

set syntyivät ja kommentoin kahta tutkimusta, joissa viitataan *Sorrón yöstä* sekä *Sorrettujen pedagogiikka* -teoksiin. Tämän jälkeen tarkastelen teosten teemoja, tulkitsen niiden yhtäläisyyksiä ja esitän, miten Fanonin ja Freiren elämäntyö voi vielä nykypäivänäkin ohjata meitä kasvatusalalla rodullisen eriarvoisuuden kysymyksissä.

Filosofia todellisuuden tulkinnan välineenä

Ennen Fanonin ja Freiren teosten kommentointia on hyvä huomioida, millaisessa ympäristössä teokset syntyivät ja millainen tilanne motivoi näitä kahta filosofia pohtimaan maailmassa vallitsevaa epäarvoisuutta. *Sorrón yöstä* sekä *Sorrettujen pedagogiikka* julkaistiin ensimmäistä kertaa noin kuusikymmentä vuotta sitten, vuosina 1961 ja 1968. Fanonin teos julkaistiin ennen Algerian itsenäisyyden julistamista, kun Algeria oli Ranskan kolonialismin vallanalainen. Fanon kirjoitti aikana, jolloin alueellisen sekä kulttuurillisen dekolonisaation uskottiin olevan mahdollista. Dekolonisaation monimutkainen käsite on tälläkin hetkellä laajasti keskusteltu ja mielipiteitä jakava aihe. Perinpohjaisesti toteutuva dekolonisaatio käsitetään usein mahdottomana prosessina, sillä jaetut tarinat vaikuttavat nykypäivän globaaleihin suhteisiin, joihin olemme kaikki vääjäämättä kietoutuneita. Dekolonisaation sijaan saatetaan viitata kolonialismin merkitykselliseen kohtaamiseen, jossa tiedostetaan ja kyseenalaistetaan rodullista eriarvoa rakentanut eurooppalainen epistemologia. Tähän vaaditaan epäinhimillisen historian tunnistamista, hyväksymistä ja käsitelyä. (Andreotti 2011.)

Fanon havainnoi kolonialismin julmaa arkipäivää toimiessaan ranskalaisten sotilaiden sekä algerialaisten kidutuksen uhrien psykoterapeuttina, kun Freire taas lähestyi sorrettujen todellisuutta kasvattajan roolissa. *Sorrettujen pedagogiikan* suomennoksen johdannossa Tuukka Tomperi (2016, 18–19) toteaa freireläisen kasvatustilafilosofian lainanneen ajatuksia monilta filosofeilta (esimerkiksi Hegeliltä, Marxilta, Sartrelta sekä Fanonilta) ja punoneen kaiken lukemansa pohjalta omaa pedagogista kehystään. Pääsääntöisesti teos voidaan mieltää kriittisenä kommenttina brasilialaista koulujärjestelmää kohtaan, sillä järjestelmä syvensi sosioekonomista epätasa-arvoa sekä luokkaerojen voimistumista. Lukijan on kuitenkin muistettava, että Freiren uudistukset luku- ja kirjoitustaitojen kehittämisessä eivät toteutuneet ilman vastarintaa. Sotilashallinnon noustessa valtaan 1964 Freiren lukutaitoa edistävä aloite hylättiin ja Freiren maanpako Boliviaan alkoi (Darder 2018, 13).

Freire & Fanon – eroavaisuuksia vai yhtäläisyyksiä?

Freire on avoimesti ilmaissut Fanonin vaikuttaneen *Sorrettujen pedagogiikkaan*, mutta hänen tulkinnastaan on esitetty erilaisia näkemyksiä. Freireä kritisoidaan ääriesimerkkinä voidaan nostaa esiin Tuckin ja Yangin (2012) filosofinen tutkimus, jossa kritisoidaan dekolonisaation todellisuuden vääristämistä spekulatiiviseksi käsitteeksi. Artikkelin kirjoittajat toteavat, että kolonialismin todellista ja moniulotteista vaikutusta siirtomaiden historiaan ja nykyhetkeen yksinkertaistetaan liian usein myös akateemisessa keskustelussa. Viitattaessaan Freireen Tuck ja Yang (2012, 19–20) toteavat, että Freiren pedagogisesta filosofiasta puuttuu Fanonille keskeinen käsitys (de)kolonisaatiosta, joka on aina sidoksissa historialliseen ja maantieteelliseen kontekstiin. Artikkelissa kuvataan *Sorrettujen pedagogiikan* käsitystä emansipaatiosta ja tulevaisuudesta harhaanjohtavana utopiana, jossa sortaja sekä sorretti voivat yhdessä rakentaa inhimillisempää yhteiskuntaa jaetun sympatian voimin. Tuck ja Yang (2012, 20) jopa toteavat, että Freiren teoksessa esiintyvä löyhä ja vääristetty kuvaus sorretun asemasta, jossa emansipaatio tapahtuu yksilön tahdonvoimalla, vahvistaa ihannetta meritokratiasta. Tutkijoiden huomio Freiren etäisyydestä kolonialismiin on aiheellinen ja sen suhteen lukijan tuleekin olla kriittinen. Ainoastaan dekolonisaatioon juontuva kritiikki, kuten seuraavissa osissa pyrin havainnollistamaan, ei kuitenkaan ota huomioon freireläistä kutsua yhteiseen dialogiin sekä jatkuvaan muutokseen (Freire 2016, 186–191) vaan mieltää teoksen keskustelun lopullisena.

Toisaalta Leonardo ja Porter (2010) viittaavat Fanonin ja Freiren teoksiin toisiaan täydentävinä teorioina artikkelissa, jossa he kritisoivat sitä, miten valkoinen normatiivisuus määrittää rodusta käytyä yhteiskunnallista dialogia. Aivan kuten Tuckin ja Yangin artikkelissa, myös Leonardon ja Porterin artikkelissa on vain muutamia viittauksia Freireen, kun taas Fanoniin viitataan molemmissa artikkeleissa huomattavasti useammin. Tästä huolimatta freireläinen yhteisöllisyys sekä vaikeankin dialogin toteutuminen ovat jatkuvasti esillä. Artikkelissa pyritään osoittamaan, että rotua käsittelevissä keskusteluissa usein suojellaan valkoiseksi rodullistettujen, valtaväestöön identifioituvien yksilöiden mukavuuden tunnetta. Jos rotua käsittelevät keskustelut asettavat ei-valkoiseksi rodullistetut vähemmistöt turvattomaan asemaan valtaväestön katseen alla, se johtaa vaikenemiseen valkoisen normatiivisuuden epäoikeudenmukaisuudesta ja täten ylläpitää valkoista etuoikeutta ja rasistisia rakenteita. Rakenteellisen rasismin sekä valkonormatiivisuuden kriittisen tarkastelun välttä-

mistä verrataan Freiren hiljaisuuden kulttuurin käsitteeseen. (Leonardo & Porter 2010, 148–149). Kokonaisuudessaan Leonardo ja Porter nostavat esiin mielenkiintoisen yhtenäisyyden Fanonin ja Freiren välille: freireläinen dialogi ja sortavan, länsimaalaisen epistemologian tiedostaminen (*conscientização*) ovat työkaluja Fanonin kritisoiman valkoisuuden valta-aseman oivaltamiseen. *Sorrettujen pedagogiikka* ei ole Leonardon ja Porterin tekstissä sidoksissa vain Freiren kokemukseen lukutaidon opettajana Brasiliassa vaan rohkaisee pohtimaan uusia pedagogisia mahdollisuuksia eriarvoisuuden purkamiseen aidon, reflektiivisen ja usein vaativankin dialogin avulla.

Toiseuttamisen epäinhimillisuus

Rodullistettujen vähemmistöjen nimeäminen ”toiseksi” (*the Other*) valkoisen normatiivisuuden vastakohtana on edelleen rodullisen eriarvoisuuden keskiössä. Sara Ahmedin (2000, 114) mukaan valkoinen katse muodostaa käsityksen ”muukalaisesta” (*the stranger*), jonka perusteella valkoinen valtaväestö asettaa ei-valkoiseksi rodullistetut asemaan, jossa he eivät näennäisesti kuulu jaettuun ympäristöömme. Suomessa usein viitataan ”me” ja ”ne” -polarisaatioon. Tämä johtaa toiseuttamiseen, kun ihmisryhmiin liitetään stereotyyppisiä, kahta erilaista ryhmää pakottavia ominaisuuksia (Attias & Brandsma 2020, 25). ”Toiseksi” usein leimataan valtaväestöstä eroavat ihmisryhmät, mikä ylläpitää yhteiskunnan normatiivisia ennakko-oletuksia.

”Me” ja ”ne” -binäärisuus on yksi keskeisimpiä käsitteitä Fanonin ja Freiren teksteissä. Freiren vastakkainasettelussa viitataan sortajaan ja sorrettuun, kun Fanon taas viittaa kolonistiin ja kolonisoituun painottaakseen siirtomaahistorian kontekstia. Ajatuksena nämä binääriset jakaumat ovat samankaltaisia: toisella on valtaa, toinen on vallan väärinkäytön alainen. Molemmat filosofit tarkastelevat vastakkainasettelua inhimillisyyden näkökulmasta ja toteavat kummankin ihmisryhmän kadottavan ihmisyytensä. Sorrettujen ihmisarvoa mitätöidään alistamalla heidät epäinhimilliseen asemaan, ja valta-asemassa olevat kadottavat ihmisarvonsa moraalittoman käytöksen seurauksena.

Molemmissa teoksissa sortaminen on julma prosessi, jossa toiseutetusta rakennetaan objektimaista, vähemmän-kuin-ihminen-olentoa, joka on vapaasti sortajan käytettävissä. *Sorron yöstä* kuvaa kolonialismin logiikkaa, jossa kolonisoidun alentamista oikeutetaan kieltämällä heidän arvojensa, tapojensa ja olemuksensa ihmisyyttä: ”Arvot kilpistyvät alkuasukkaasta; hä-

net julistetaan ei vain arvotyhjiöksi vaan peräti arvojen negaatioksi. Hän on, rohjetkaamme myöntää tämä, arvojen vihollinen.” (Fanon 1970, 32.) Kolonisti sekä kolonisoitu muodostuvat kolonistin tuottamiksi polarisoituiksi ihmisryhmiksi, joiden arvomaailmat ovat vastakkainasettelun seurauksena jatkuvassa konfliktissa. Fanonin mukaan kolonisoitu kansa voi torjua kolonistin arvomaailman ylempiarvoisena vasta, kun he oivaltavat kolonistin pahuuden ja vaativat takaisin todellista ihmisarvoaan. Tämä oivallus on kolonialismin käännekohta:

Dekolonisaatiovaiheessa alkuasukasjoukot pilkkaavat näitä samoja [kolonistin] arvoja, loukkaavat niitä, oksentavat niitä kurkku suorana. [...] Logiikan tasolla kolonistin manikealaisuus tuottaa alkuasukkaan manikealaisuutta. Teoriaan alkuasukkaan absoluuttisesta pahuudesta on vastauksena teoria kolonistin absoluuttisesta pahuudesta. (Fanon 1970, 34, 73.)

Viittaamalla kolonialismin manikealaiseen luonteeseen, jossa ihmisryhmät manifestoituvat perinpohjaisesti hyvän ja pahan vastakohtina, Fanon painottaa, että väkivalta on ainoa keino kolonialismin pahuuden vastustamisessa. Dekolonisaation vapauden taistelussa kolonisti leimataan pahuuden mielikuvaksi, jota ei voi nujertaa rauhantoimin.

Freiren esittämä mielikuva sortajasta peilaa Fanonin kuvausta valtaa havittelevan moraalittomuudesta ja inhimillisyyden riistosta:

Väkivallan aloittavat ne, jotka sortavat ja käyttävät hyväkseen eivätkä tunnusta toisia ihmisiksi – eivät ne, jotka ovat sorrettuja, riistettyjä ja epäinhimillistettyjä. [...] Ihmisyyttä eivät kiellä ne, joiden ihmisyyys on kielletty, vaan ne, jotka heidän ihmisyytensä kieltävät. (Freire 2016, 57.)

Molemmissa teoksissa tuodaan esiin, että epäinhimillisyyttä ei tulisi ymmärtää luontaisena olemuksena. Omasta valtapositiosta riippumatta ihmiset kärsivät ihmisarvon menettämisestä. Fanon kommentoi algerialaisten ja ranskalaisten mielenferveyttä yhtenäisesti painottaen ihmisyyden katoavan moraalittomassa ympäristössä:

Meistä näyttää siltä, että esittämässämme tapauksissa häiriön on aiheuttanut lähinnä verenhimoinen, säälimätön ilmapiiri, epäinhimillisten tekojen yleistyminen, ihmisten saama vaikutelma todellisista viimeisen tuomion kauhuista, joita he ovat todistamassa (Fanon 1970, 196).

Samankaltaisesti Freire kuvaa sortamista vääristyneenä ihmiskasvuna: ”Epäinhimillistyminen ei leimaa vain niitä, joilta ihmisyyys on viety, vaan myös niitä (tosin toisin tavoin), jotka ovat sen vieneet. Epäinhimillistyminen on täyteen ihmisyyteen kasvun *vääristymistä*.” (Freire 2016, 44, *kursovointi alkuperäisessä*). Yhtenäistä teoksille on myös uskomus sorretun avainasemasta valtasuhteiden haastamisessa ja yhteiskunnan uudelleenrakentamisessa. Valtapositionien purku voi alkaa vasta sorretun oivallettua, että hänellä on yhdenvertainen oikeus omaan inhimillisyyteen eikä hän tarvitse sen vaatimiseen sortajan hyväksyntää. *Sorrettujen pedagogiikka* sekä *Sorron yöstä* kuvaavat yhdenvertaisemmän yhteiskunnan etsimistä rakenteiden purkamisen näkökulmasta. Teokset varoittavat sorrettuja vallantavoittelusta: sorrettujen vallankumouksen johtajien ei tulisi asettua uudeksi eliitiksi ja väärinkäyttää valtaansa. (Fanon 1970, 116–159; Freire 2016, 70–73.)

Fanonilaisen (de)kolonisaation väkivaltaisuus

Ennen kuin voimme pohtia inhimillisyyden roolia antirasismipedagogiikassa on tärkeää määrittää Fanonin dekolonisaation ja väkivaltaisuuden käsitteet. *Sorron yöstä* -teoksen alussa todetaan:

Siirtomaavallan purkaminen on aina väkivaltainen ilmiö, käytettiin siitä mitä nimitystä tahansa: kansallinen vapautuminen, kansallinen elpyminen, kansakunnan palauttaminen kansalle. [...] [Dekolonisaatio] ei voi olla taikakeinojen, luonnonmullistuksen tai ystävällisen yhteisymmärryksen tulos. (Fanon 1970, 27.)

Fanonin sanoja tarkastellessa on mahdotonta väittää, etteikö hänen mukaansa kolonialististen valtasuhteiden purkaminen vaatisi vapauden puolesta taistelevaa väkivaltaa. Mielenkiintoa Fanonin filosofiassa herättää kuitenkin väkivallan dialektinen suhde: se on kolonisoidun väline siirtomaan vallankaappaukseen, mutta myös kolonisoidun keino taistella vapautensa ja inhimillisyytensä puolesta. Fanon kirjoittaa: ”Yksilöiden tasolla väkivalta vaikuttaa puhdistavasti. Se vapauttaa alkuasukkaan alemmuuskompleksista, passiivisista, epätoivoisista asenteista. Se tekee hänet pelottomaksi ja lisää hänen omanarvontuntoaan.” (Fanon 1970, 74.) Leonardo ja Porter (2010, 140) toteavat, että Fanonin väkivallan käsitettä pohtiessa meidän tulee oivaltaa, että kolonisoidun väkivaltaisuus johtaa inhimillisyyden löytämiseen sortavissa valtarakenteissa: väkivalta tuo

mukanaan mahdollisuuden brutaaliin sortamiseen ja julmuuteen mutta myös voiman purkaa sortavia valtarakenteita sekä uudelleenrakentaa ja yhtenäistää.

Fanonin kaltaisesti Freire viittaa väkivallan dialektiseen, epäinhimillisyydestä puhdistavaan ja rakkautta rakentavaan voimaan:

Tietoisesti tai tiedostomatta rakkautta voi saada aikaan sorrettujen vastarinta, joka on aina, tai lähes aina, yhtä väkivaltaista kuin alkuperäinen sortajien väkivalta. Kun sortajien väkivalta estää sorrettuja olemasta täysiä ihmisiä, perustuu sorrettujen vastaus tähän väkivaltaan puolestaan haluun saavuttaa ihmisenä olemisen oikeus. (Freire 2016, 58.)

Tarkastellessamme väkivaltaisuutta näissä teoksissa meidän tulisi tarttua eurooppalaisen, valkonormatiivisen, epistemologian kyseenalaistamiseen. Kun lähestymme *Sorron yöstä* -teosta kritiikkinä valkoisuuden asemaa kohtaan valheellisesti ylempiarvoisena rotuna, voimme todeta, että Fanon ei ylistä vihamielistä ja sekavaa massaliikkeiden väkivaltaa (Leonardo & Porter 2010, 144). Päinvastoin hän osoittaa, että dominoivaa ideologiaa vastustavan väkivallan seurauksena voi syntyä syvempi ymmärrys kolonialismin raakalaismaisuudesta ja kolonisoidun asemasta. Kolonisoidun oivallettua oman ihmisarvonsa todellisen voiman, hän mieltää kolonialismin poliittisena strategiana, joka voidaan tuhota vain tuhoamalla sen koko aatemaailma.

Freireläinen praxis valkoisen normatiivisuuden haastamisessa

Kun lähestymme freireläistä pedagogiikkaa antirasistisena työkaluna Suomessa, on hyödyllistä nostaa esiin Nivalan ja Rynnäsen (2019, 75) toteamus, että sosiaalipedagogiikan tarkoituksena on problematisoida yksinkertaisia ja kaavamaisia tulokulmia kasvatustieteellisissä kysymyksissä. Suomi on antirasismipedagogiikan taipaleella alkuvaiheissa: rasistista historiaa sekä rasististen rakenteiden vaikutusta kasvatusalalla vähätellään edelleen (Helakorpi ym. 2017). Työkalujen rakentaminen antirasismipedagogiikan harjoittamiselle ei voi tapahtua hetkessä, vaan valkoisuuden normia kannattelevan epistemologian purkamisen tulee olla selkeästi perusteltua ja jatkuvaa. Jos antirasismia ei toteuteta normatiivisuutta haastaen, saatamme jopa luoda uudenlaisia, rasismia ylläpitäviä käytänteitä ja nimetä ne antirasistisiksi (Seikkula 2019). Seuraavaksi tarkastelen, millai-

sia lähtökohtia freireläinen praxis mahdollistaa epistemologiselle muutokselle, jota antirasismipedagogiikka edellyttää.

Sorrettujen pedagogiikan johdannossa Freire (2016, 42) toteaa, että teoksen tarkoituksena on kutsua lukijaa ottamaan osaa dialogiin. Hän ei miellä kasvatusfilosofiaa muuttumattomana, dogmaattisena kehyksenä vaan pyytää lukijaa tarkastelemaan teoriaansa kriittisesti ja kyseenalaistamaan sen heikkouksia. Freiren (2016, 40) mukaan tieteellinen totuus ei voi perustua normatiivisten käsitteiden hyväksymiseen ja tiedon jakamiseen ylhäältä alas vaan ihmisten ja maailman väliseen vuorovaikutukseen. Freire (2016, 77) kritisoi ”tallettavaa kasvatusta”, jossa opettaja sanelee oppijoille totuuksia, ja pitää sitä eliitin keksintönä ylläpitää sortavia valta-asemia. Vastaavasti Fanonin normikriittisyyttä ja länsimaalaisen tiedon tuottamista ylempiarvoisena totuutena on sovellettu kasvatusalalla epistemologisesta näkökulmasta. Fanonin vaikutusta kasvatusalalla tutkinut Sefa Dei (2010) toteaa, että oppilaitoksia voidaan pitää aatteellisesti väkivaltaisina paikkoina. Tämä väkivaltaisuus on dialektista. Valkonormatiivisen tiedon idealisointi ylenkatsoo ei-länsimaalaista epistemologiaa, mikä ylläpitää kolonialismiin perustuvaa ja sortavaa arvomaailmaa. Toisaalta kolonialistisen arvomaailman haastaminen, mikä voi johtaa inhimillisyyden löytämiseen, vaatii väkivaltaa voidakseen kukistaa vallitsevia valta-asemia. (Sefa Dei 2010, 15–16.)

Freiren mukaan yksi ensimmäisistä askeleista sorrettujen pedagogiikkaa toteutettaessa on yhteisöllisyyden luominen: ”Sorrettujen pedagogiikka on luotava sorrettujen (yksilöiden tai kansojen) kanssa, ei heitä varten, käytäessä väsymätöntä kamppailua heidän ihmisyytensä palauttamiseksi.” (Freire 2016, 49, *kursivointi alkuperäisessä*.) Kaikille inhimillisemmän yhteiskunnan rakentaminen perustuu jokaisen ihmisen yhdenvertaisen aseman tukemiseen. Tämä tarkoittaa, että Suomen valtaväestöllä ei ole oikeutta kääntää katsettaan pois vähemmistöjen vapaustaistelusta: valkoiseen normiin kuuluvilla on moraalinen velvollisuus tiedostaa rasiset rakenteet, jotka ylläpitävät eriarvoisuutta. Yhteisöllisyyden näkökulmasta on tärkeää huomioida, että antirasismityössä auktoriteetin tulisi olla vähemmistöillä, sillä ”heidän ymmärryksensä asiasta on kirkkain ja ajankohtaisin” (Sheikh 2021, 202). Ilman aitoa yhteisöllisyyttä antirasistinen toiminta ei voi tapahtua merkityksellisellä tavalla (Alemanji 2018).

Antirasismipedagogiikan teoreettista lähtöpistettä voidaan yhteisöllisyyden lisäksi etsiä Freiren (2016, 79–85) problematisoivasta kasvatuksesta. Problematisoiva kasvatusta pyrkii vastustamaan passiivista normatiiv-

visen tiedon omaksuntaa: se kutsuu oppijoita oivaltamaan, että sosiaaliset valtarakenteet ovat ihmisen tuottamia ja siten muutettavissa. Freire kirjoittaa:

Aito vapautus – inhimillistymisen prosessi – ei ole vain yksi uusi ”talletus”, joka ihmisiin tehdään. Vapautus on tietoista käytäntöä: ihmisten maailmaan kohdistamaa toimintaa ja reflektiota maailman muuttamiseksi. (Freire 2016, 84.)

Jos tarkastelemme länsimaalaisen tiedon tuotannon prosessia ja sen ylemmyysasemaa kriittisestä näkökulmasta, mahdollistamme valkonormatiivisen arvomaailman problematisoinnin sen omaksumisen sijaan. Ajatus vapautumisesta ja muutoksesta voidaan yhdistää takaisin fanonilaiseen väkivallan käsitteeseen, sillä myös Fanon uskoo radikaalin muutoksen alkavan ihmisen oivaltamisesta ja tiedostamisen muutostilasta (Sefa Dei 2010, 16).

Valkonormatiivisuuden sekä länsimaalaisen ylemmyyden tiedostaminen on ensimmäinen mutta ei itsessään riittävä askel antirasismipedagogiikan toteutumiseen. Tiedostamisen tulee aina olla yhteydessä toimintaan:

... vaan myös toiminnan on kuuluttava siihen. [Vapautuminen] ei myöskään voi olla pelkkää toimintaa, vaan sen tulee sisältää vakavaa pohdintaa: vain silloin se muuttuu *praksikseksi* eli tietoiseksi toiminnaksi. (Freire 2016, 69, *kursivointi alkuperäisessä.*)

Freireläisen praksiksen ytimessä on jatkuva kolmiportainen prosessi: teoreettinen tieto ja ymmärrys, sen mukainen toiminta sekä toiminnan reflektio. Praksikseen kuuluva epistemologian tarkastelu sekä sen mukainen toiminta on välttämätöntä antirasismipedagogiikalle. Antirasistinen työote vaatii rasististen, valkonormatiivisten rakenteiden tiedostamista ja kyseenalaistamista, käytännön muutoksia niiden purkamiseen sekä muutosten seuranta ja päivittämistä. Antirasismipedagogiikan toteuttaminen vaatii yhteisöllisyyttä, eikä sitä voi toteuttaa yksinkertaisesti, yksiselitteisesti tai kivuttomasti.

Toivoa antirasismipedagogiikasta

Fanonin ja Freiren tieteenfilosofinen tarkastelu antaa tilaa pohtia yhdenvertaisuuden edistämistä normikriittisestä näkökulmasta. Lopuksi nostan

esiin kaksi tärkeää asiaa toivon roolista antirasismipedagogiikassa. Ensimmäiseksi Freiren tavoin tiedostan, että kasvatustieteellinen pohdinta ei ole staattista. Toiveeni on, että tämä katsaus herättää kiinnostusta ja keskustelua antirasismipedagogiikasta ja sen tärkeydestä Suomessa. Toiseksi katsaus pitää sisällään käsityksiä rasismista sekä siitä huokuvasta epäoikeudenmukaisuudesta ja väkivallasta, joita meidän on opeteltava käsittelemään. Näistä vaikeista aiheista huolimatta, tai ehkä juuri niiden takia, on tärkeitä huomioida antirasismipedagogiikan merkityksellisyys koko yhteiskunnalle. Toivoa antirasismipedagogiikan kehittämisessä herättää bell hooksin toteamus oppilaiden ja opiskelijoiden innokkuudesta tarkastella maailmaa eri näkökulmista. Jos me kasvattajina tuomme kriittisiä ajatusmaailmoja oppimisympäristöömme, mahdollistamme oppimisen, joka ei rajoitu valkonormatiivisen arvomaailman uudelleentuottamiseen. (hooks 1994, 44.)

LÄHTEET

- Ahmed, Sara 2000. *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*. Oxon: Routledge.
- Alemanji, Aminkeng A. 2016. *Is there such a thing...? A study of antiracism education in Finland*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. URN: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2560-6>
- Alemanji, Aminkeng A. 2018. Johdanto. Teoksessa Aminkeng Atabong Alemanji (Ed.) *Antiracism Education In and Out of Schools*. Cham: Palgrave Macmillan, 1–12. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-56315-2_1
- Alemanji, Aminkeng A. & Seikkula, Minna 2018. What, why and how do we do what we do? Teoksessa Aminkeng Atabong Alemanji (Ed.) *Antiracism Education in and out of Schools*. Cham: Palgrave Macmillan, 171–193. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-56315-2_8
- Andreotti, Vanessa de Oliveira 2011. (Towards) decoloniality and diversity in global citizenship education. *Globalisation, Societies and Education* 9 (3–4), 381–397. DOI: <https://doi.org/10.1080/14767724.2011.605323>
- Attias, Miriam & Bransma, Bart 2020. Polarisaatio ja konfliktit – eli kuinka me ja ne ajattelu vaikuttaa keskinäisissä konflikteissamme. Teoksessa Miriam Attias & Jonna Kangasoja (toim.) *Me ja ne: Välineitä vastakkainasettelujen aikaan*. Helsinki: Into Kustannus, 18–46.

- Darder, Antonia 2018. *The student guide to Freire's 'Pedagogy of the Oppressed'*. London: Bloomsbury Academic.
- Fanon, Franz 1970. *Sorron yöstä*. Alkuperäisteos 1961, suomentanut Hilikka Mäki. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiön kirjapaino.
- Freire, Paulo 2016. *Sorrettujen pedagogiikka*. Alkuperäisteos 1968, suomentanut Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Helakorpi, Jenni, Hummelstedt-Djedou, Ida, Juva, Ina & Mikander, Pia 2017. Nykyiset puhetavat ja käytännöt vaikeuttavat rasismien haastamista. *Kasvatus* 48 (3), 249–256.
- hooks, bell 1994. *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*. Oxon: Routledge.
- Horton, Myles & Freire, Paulo 1990. *We make the road by walking: Conversations on education and social change*. Philadelphia: Temple University Press.
- Keskinen, Suvi 2022. *Mobilising the Racialised 'Others': Postethnic Activism, Neoliberalisation and Racial Politics*. Oxon: Routledge.
- Leonardo, Zeus & Porter, Ronald K. 2010. Pedagogy of fear: toward a Fanonian theory of 'safety' in race dialogue. *Race, Ethnicity and Education* 13 (2), 139–157. DOI: <https://doi.org/10.1080/13613324.2010.482898>
- Nivala, Elina & Rynnänen, Sanna 2019. *Sosiaalipedagogiikka: Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sefa Dei, George J. 2010. Rereading Fanon for His Pedagogy and Implications for Schooling and Education. Teoksessa George J. Sefa Dei & Marlon Simmons (Eds.) *Fanon & Education: Thinking Through Pedagogical Possibilities*. Oxford: Peter Lang, 1–27.
- Seikkula, Minna 2019. (Un)making "extreme" and "ordinary" whiteness: Activists' narratives on antiracist mobilisation in Finland. *The Sociological Review* 67 (5), 1002–1017. DOI: <https://doi.org/10.1177/0038026119841788>
- Sheikh, Liban 2021. *Keskiluokan valkoiset tilat*. Teoksessa Suvi Keskinen, Minna Seikkula & Fatih Mkvesha (toim.) *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 198–202.
- Tomperi, Tuukka 2016. *Johdanto*. Teoksessa Paulo, Freire. *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Tuck, Eve & Yang, Wayne K. 2012. Decolonization is not a metaphor. *Decolonization: Indigeneity, Education & Society* 1 (1), 1–40. Saatavissa <https://jps.library.utoronto.ca/index.php/des/article/view/18630> (haettu 5.12.2023).
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2020. *Selvitys afrikkalaistaustaisten henkilöiden kokemasta syrjinnästä*. Helsinki: Yhdenvertaisuusvaltuutettu. Saatavissa <https://syrjinta.fi/documents/25249352/0/Selvitys+afrikkalaistaustaisten+henkiloiden+kokemasta+syrjinnasta+%28PDF%2C+2204+kt%29.pdf/26f9e7b9-1dca-a3b6-4022-467340922da0/Selvitys+afrikkalaistaustaisten+henkiloiden+kokemasta+syrjinnasta+%28PDF%2C+2204+kt%29> (haettu 22.3.2023).

